

LINGUA FRANCA

= Jazyk, který mluvčí různých jazyků používají pro vzájemnou komunikaci a který není mateřským jazykem ani jednoho účastníka takové komunikace

příklady:

- ve Starověku: latina, řečtina
- současnost:
  - angličtina (celosvětově)
  - arabština (muslimské země)
  - svahilština (východní Afrika) →

Původní význam termínu *lingua franca* = *sabir*

smíšený jazyk, kterým se mluvilo ve Středomoří v období renesance, založen na španělštině, portugalské, turečtině, francouzštině, řečtině, arabštině

Jazyky vzniklé kontaktem jazyků/mluvčích

- 1) **pidžiny** (např. tok pisin, Papua Nová Guinea < domorodé jazyky + angličtina)
- 2) **kreolštiny** (haitská kreolština, Haiti < africké jazyky + francouzština)
- 3) **smíšené jazyky** (např. jazyk michif, Kanada < francouzština + krijština →)

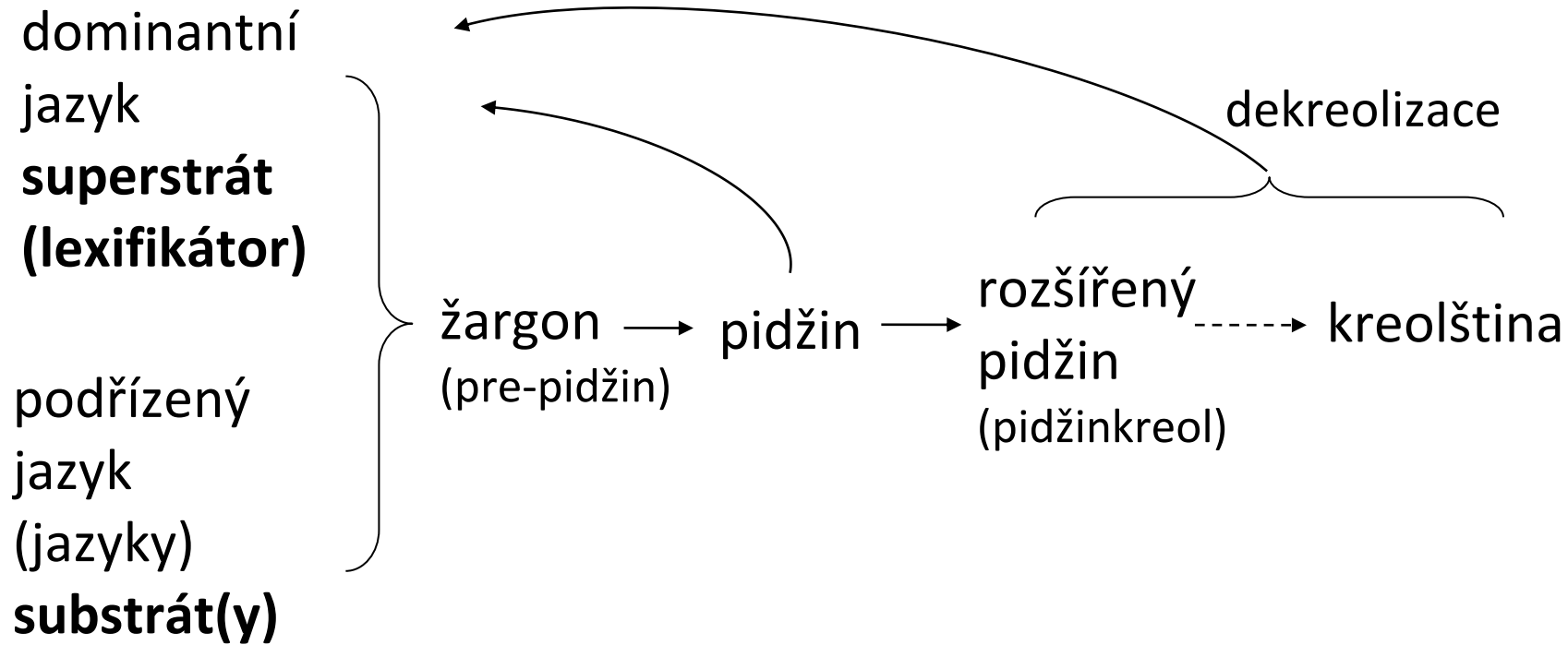
PIDŽIN

= Kontaktní jazyk, který má určitou stabilitu, který slouží jako lingua franca a který je lexikální a strukturně omezený ve svých komunikačních možnostech.

Pidžiny vznikly ze dvou a více jazyků

- jeden z nich je dominantní = **superstrát, lexifikátor**
- ostatní podřízené = **substráty**

ŽIVOTNÍ CYKLUS PIDŽINŮ A KREOLŠTIN

DRUHY PIDŽINŮ A SITUACE, VE KTERÝCH VZNIKLY (POPŘ. VZNIKAJÍ)

A) Námořní pidžiny

- vznikly na lodích mezi multietnickou posádkou
- nebo jako výsledek námořního odchodu
  - např. †sabir (původní lingua franca, Středomoří)

B) Obchodní pidžiny

- vznikly pro meziobchodní styk (na pevnině, ale i jinde)
  - např. †čínská pidžinová angličtina (čínské přístavy)

C) Pidžiny domácí pracovní síly

- vznikly mezi kolonizátory a místní pracovní silou
  - např. Butler English (indičtí sluhové, britští páni, Indie),

D) Plantážní pidžiny (nejčastější typ)

- vznikly na plantážích mezi otroky nebo najatou pracovní silou
  - např. tok pisin (Papua Nová Guinea)

E) Hutní a průmyslové pidžiny

- vznikly mezi dělníky v dolech nebo v průmyslu
  - např. shabaská svahilština (doly v Shaba, Demokratická republika Kongo) →

F) Vojenské pidžiny

- vznikly u vojsk složených z různých národů
  - např. juba arabština (rozšířený pidžin založený na súdánské arabštině, Jižní Súdán) →

G) Městské pidžiny

- vznikly intenzivním kontaktem různojazyčného obyvatelstva ve městech
  - např. †havajská pidžinová angličtina (Havaj)

VLASTNOSTI PIDŽINŮ, KTERÉ JE ODLIŠUJÍ OD OSTATNÍCH JAZYKŮ

- 1) Jsou to jazyky, které mají konvenční povahu, tzn., že se nejedná o spontánní jazyky
  - tj. nejsou to příležitostné jazyky (jako např. němčina tzv. Gastarbeiterů); nebo nedokonale naučené jazyky cizinců
- 2) Používají se jako lingua franca v kontaktních situacích
  - tj. nejsou to redukované tajné jazyky
- 3) Nejsou mateřskými jazyky nikoho (ale mohou se stát)

4) Plní jen omezené komunikační funkce

- omezeny na určitou komunikační situaci (např. obchod)

5) Využívají jako zdroj jeden nebo více jazyků, kterými mluví jazykové skupiny v kontaktu

6) Mají určité normy pro tvary slov a pro jejich použití a tudíž mají jistou stabilitu

- tj. nejsou to náhodné jazyky

7) Ve srovnání se zdrojovými jazyky jsou značně lexikálně a gramaticky redukované

Tok pisin (< angl. *Talk Pidgin*)

- založen na angličtině
- jak pidžin, tak kreolština
- 3–5 milionů uživatelů
- jeden ze tří oficiálních jazyků ve státě Papua-Nová Guinea (Oceánie)

Tok pisin

Bai em i no lukim mi. „On mě neuvidí.“

angl. *He will not see me.*

Bai	em	i	no	lukim	mi
< <i>by and by</i>	< <i>him</i>	< <i>he</i>	< <i>no, not</i>	luk- < <i>look</i>	< <i>me</i>
příslovce používané místo pomocného slova <i>will</i> , vyjadřuje budoucí čas	znamená „on“	používá se obligatorně se slovesy ve 3. osobě (jako angl. -s)	označení záporu	„vidět“ - <i>im</i> < <i>him</i> povinně se používá u všech sloves, která mají předmět	„mě“

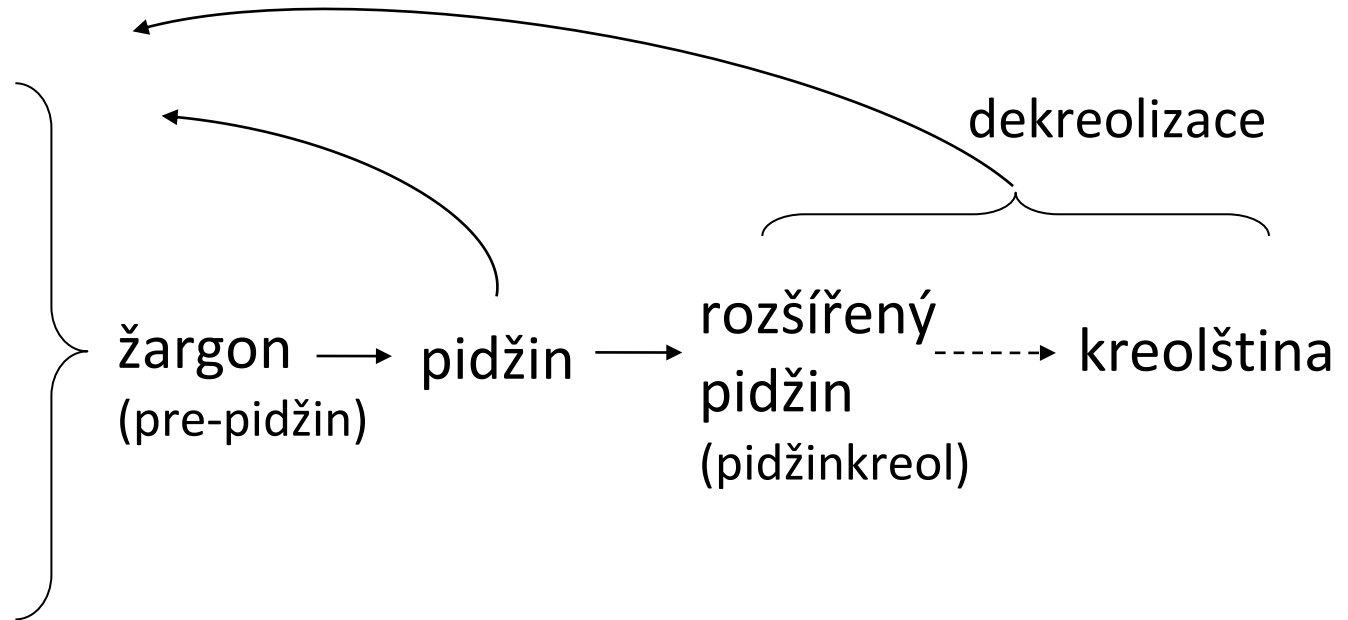
OTČENÁŠ V TOK PISIN

Papa bilong mipela	<i>Our Father</i>
“Father who belongs to us”	
yu stap long heven	<i>who art in heaven</i>
“you are in heaven”	
Mekim nem bilong yu i kamap bikpela.	<i>Hallowed be thy name</i>
“Make your name to come up to greatness”	
Mekim kingdom bilong yu i kam	<i>Thy kingdom come</i>
“Make your kingdom come”	

ŽIVOTNÍ CYKLUS PIDŽINŮ A KREOLŠTIN

dominantní
jazyk
superstrát
(lexifikátor)

podřízený
jazyk
(jazyky)
substrát(y)

Žargon (pre-pidžin)

= Příležitostný kontaktní jazyk, který se oproti pidžinu vyznačuje velkou nestabilitou a velkou variantností a který nemá žádnou normu

- †bamboo angličtina (Bamboo English) ve východní Asii

Zánik pidžinu

a) mluvčí se naučí jeden z jazyků (superstrátní jazyk)

- †trussenorsk (založený na ruštině a norštině)

b) zanikne kontaktní situace, ve kterém se pidžin užíval

- †tây bòi (Vietnam, založený na francouzštině a vietnamštině)

Rozšířený pidžin / pidžinkreol

- = Bývalý pidžin, který se stal hlavním jazykem určité skupiny lidí nebo pro některé mluvčí dokonce mateřským jazykem
  - někdy těžké odlišit od kreolštiny
  - některé jazyky existují jako jednak pidžiny, jednak jako rozšířené pidžiny, popř. kreolštiny
    - např. tok pisin

Kreolština / kreolský jazyk

- = Mateřský jazyk určité komunity, který vznikl následkem intenzivního kontaktu různojazyčných mluvčích
  - kreolštiny *nemusely* nutně vzniknout z pidžinů
  - některé ano (např. havajská kreolská angličtina)
  - u většiny kreolštin pidžinový předchůdce není doložen

DRUHY KREOLŠTIN A SITUACE, VE KTERÝCH VZNIKLY

A) Plantážní kreolštiny

– nejtypičtější, nejvíce doložené v Karibiku

– na plantážích v koloniích, kam byli dovezeni otroci a najatá pracovní síla

- např. haitská kreolština (Haiti, založená na francouzštině),
jamajská kreolština (Jamajka, založená na angličtině)

ENGLISH-BASED

- E1 Bahamian CE
- E2 Caymanian E★
- E3 Jamaican CE
- E4 Belizean CE
- E5 Bay Islands E★
- F6 Miskito Coast CE
- F7 Providencia and San Andrés CE
- F8 Costa Rican CE
- E9 Panamanian CE
- E10 Samaná E★
- E11 Virgin Islands CE
- E12 Dutch Windward Islands CE
- E13 Leeward Islands CE
- E14 Barbadian CE
- E15 Commonwealth Windward Islands CE
- E16 Trinidad and Tobago CE

ENGLISH-BASED cont.

- E17 Guyanese CE
- E18 Sranan CE
- E19 Saramaccan CE
- E20 Ndyuka CE

SPANISH-BASED

- S1 Palenquero CS
- S2 Papiamentu CS

DUTCH-BASED

- D1 Negerhollands CD (†)
- D2 Berbice, Skepi CD

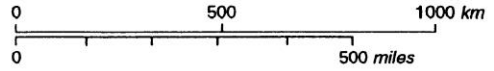
FRENCH-BASED

- F2 Haitian CF
- F3 Lesser Antillean CF
- F4 Grenada CF
- F5 Trinidadian CF
- F6 Guyanais CF

† Extinct

★ Semi-creole

Italics Spoken over a wider area

B) Maronské kreolštiny

– kreolštiny uprchlých otroků v Jižní Americe, kteří založili svůj stát

- např. saramakanština
(Surinam, založena na angličtině)

C) Pevnostní kreolštiny

– vzniklé při kontaktu přistěhovalců a domorodého obyvatelstva, nejčastěji v obchodních stanicích (pevnostech) v západní Africe;

záměrně tam probíhala výměna otroků a tedy mluvčích

- např. krijol (Guinea-Bissau, založena na portugalštině)

Dekreolizace

= přibližování kreolštiny superstrátovému jazyku, ze kterého vznikla

různé stupně přiblížení

– **akrolekt**

= nejbliže superstrátovému jazyku

– **mezolekt**

= něco mezi těmito extrémy (mezi akrolektem a bazilektem)

– **bazilekt**

= nejvzdálenější od superstrátového jazyka

kreolské kontinuum

- jamajská kreolština (založena na angličtině, Jamajka)

akrolekt	1.	<i>he is eating his diner</i>
mezolekty	2.	<i>(h)im is eatin' (h)im dinner</i>
	3.	<i>(h)im eatin' (h)im dina</i>
	4.	<i>im a eat im dina</i>
	5.	<i>im a nyam in dina</i>
bazilekt	6.	<i>ĩ a nyam ĩ dina</i>

VÝSKYT PIDŽINŮ A KREOLŠTIN

v oblasti kolem rovníku, především v místech s přímým přístupem k oceánu, oblasti bývalých kolonií

- Karibik
- severní a východní pobřeží Jižní Ameriky
- pobřeží Afriky
- okolo Indického a Tichého oceánu

120–350 takových jazyků v současnosti

6–17 milionů mluvčích

pidžiny a kreolštiny jsou nejčastěji založeny na:

- angličtině – většina
  - tok pisin (Papua-Nová Guinea)
  - havajská kreolština (Havaj)

- francouzštině
  - haitská kreolština (Haiti)
  - seychelská kreolština (Seychely)

- portugalskému
  - krijol (Senegal, Guinea-Bissau)

- španělštině
  - palenquero (Kolumbie)

- nizozemštině
  - afrikánština (Jihoafrická republika)

dále omezeně založeny na italštině, němčině, ruštině atd.

založeny i na neindoevropských jazycích:

- činucký žargon (západní Kanada, založený na jazykům indiánů kmene Činuků)

LINGVISTICKÉ VLASTNOSTI PIDŽINŮ A KREOLŠTIN

1. Fonologie

1.1 Inventář vokálů a konsonantů je oproti zdrojovým jazykům značně zredukovaný

- tok pisin
  - zredukovaný počet vokálů (angličtina 13, TP jen 5), např. není rozdíl v délce vokálů:
    - sip* „lod“ < angl. *ship*
    - sipsip* „ovce“ < angl. *sheep*
  - zredukovaný počet konsonantů, např. angl. [f] > [p] v TP (*pren* „přítel“ < angl. *friend*)

1.2 Využití suprasegmentálních prostředků, jako přízvuk, tóny nebo intonace, je omezené

- pidžiny téměř vůbec nevyužívají tóny pro rozlišení významu, a to ani tehdy, pokud vznikly z jazyků, které je takto využívají (např. čínská pidžinová ruština nebo čínská pidžinová angličtina)
- kreolštiny tóny pro rozlišení významu používají, ale jen v omezené míře
- kreolština krio (založena na angličtině, Sierra Leone, západní Afrika):
gó „jít“ × *gò* (částice pro vyjádření budoucího času)

2. Gramatika

- často chybí skloňování a časování, tj. jmenné a slovesné kategorie jsou značně zredukované
- přípony a předpony se příliš nepoužívají
- pro vyjádření gramatických kategorií se používají částice a jiná pomocná slova

2.1 Podstatné jméno: číslo

- pidžiny často nevyjadřují množné číslo u podstatných jmen
- kreolštiny množné číslo vyjadřují, ale obvykle jen volitelně

2.2 Sloveso: čas

- pidžinům chybí prostředky pro vyjádření slovesného času
  - chinuk wawa (pidžin založený na indiánském jazyce chinook, Kanada):
náyka ískam kəním
„beru / vzal / vezmu si kánoí“ (*ískam* = „vzít“)
- pokud čas vyjadřují, tak zpravidla jen přítomný a minulý
- podobně i kreolštiny, ale ty mívají i budoucí čas

2.3 Sloveso: způsob a vid

- pidžiny slovesný způsob a vid zpravidla nevyjadřují
- kreolštiny tyto kategorie mohou vyjadřovat pomocí částic

průběhový čas / nedokonavý vid

- kreolština krio (Sierra Leona, západní Afrika):
a de go wok = angl. *I'm going to work* „budu pracovat“
- luisiánská francouzská kreolština (Luisiana, USA)
mo apa travaj = angl. *I'm working* „pracuju“

2.4 Slovesa: zápor

– také pomocí částic

- kreolština krio:

i no tu had = angl. *It is not too hard*. „to není příliš těžké“

- seychelská kreolština (založena na francouzštině, Seychely):

i pa tro difisil = franc. *ce n'est pas trop difficile*. „to není příliš těžké“

2.5 Nemusí existovat rozdíl mezi podmětovými a předmětovými tvary (jako např. v angl. *I × me*):

- tok pisin

mi „já“ ale i „mě“ (4. pád)

em „on, ona, ono“ ale i „ho, jí, to“

2.6 Málo jsou využívány předpony a přípony, a pokud vůbec existují, mohou mít více funkcí

- tok pisin

sufix *-pela* slouží

a) jako přípona pro přídavná jména:

wanpela man „jeden muž“ (*wan* „1“ < angl. *one*)

b) pro tvorbu množných čísel zájmen:

mi „já“ × *mipela* „my“ (tj. „já a ostatní“, *yumipela* = „my, tj. já a ty“)

yu „ty“ × *yupela* „vy“

2.4 Jednoduchá struktura vět

- vnořené/vztažné věty jsou v pidžinech málo časté, v kreolštinách se ale objevují
- pořadí slov jak v pidžinech, tak v kreolštinách je většinou:
podmět – predikát (sloveso) – předmět
- neexistují rozdíly v různých pořádcích slov ve větě
otázky se vyjadřují intonací

3. Slovní zásoba

3.1 Polysémie

- kamerunská pidžinová angličtina (Kamerun, Afrika):
  - shado* „stín, duch, odraz“ (< angl. *shadow* „stín“)
  - water* „voda, jezero, řeka, slza“ (< angl. *water* „voda“)
  - bif* „maso, zvíře“ (< angl. *beef* „hovězí“)

3.2 Některé pojmy jsou vyjádřeny opisem

- tok pisin

gras bilong het „vlasy“

gras bilong fes „vousy“

gras bilong ai „obočí“

gras bilong pisin „peří“

han bilong pisin „ptačí křídlo“

(*gras* < angl. *grass* „tráva“, *bilong* < angl. *belong* „patřit“, *het* < *head* „hlava“, *fes* < angl. *face* „tvář“, *ai* < angl. *eye* „oko“, *han* < angl. *hand* „ruka“, *pin* < angl. *pigeon* „holub“)

3.3 Užití reduplikace pro rozlišení stejně znějících slov

- tok pisin

sip „lod“ (< angl. *ship*) × *sipsip* „ovce“ (< angl. *sheep*)

san „slunce“ (< angl. *sun*) × *sansan* „písek“ (< angl. *sand*)

3.4 Užití reduplikace pro zintenzivnění významu

- tok pisin

luk „dívat se“ (< angl. *look*) × *lukluk* „hledět“

dry „suchý“ (< angl. *dry*) × *drydry* „nestravitelný“

3.5 Výskyt slov z jazyků jiných než z jazyka zdrojového

- tok pisin

kaikai „jídlo“ (z polynéských jazyků)

pukpuk „krokodýl“ (z polynéských jazyků)

pikinini (< portug. *pequeño* „malý“) – zdrobněliny: *pikinini dok* „štěně“, *pikinini man* „chlapeček“

3.6 Nerozlišování některých slovních druhů

- kreolština San Andrés (založená na angličtině; Kolumbie, Jižní Amerika)
Di man lisn gud.
„(Ten) muž poslouchal pozorně.“
di = člen určitý, *man* „muž“ (angl. *man*), *lisn* „poslouchat“ (angl. *listen*), *gud* „dobrý“ (angl. *good*)
- dominikánská kreolská francouzština (Malé Antily)
Kòkòti malad.
„Kòkòti je nemocný.“
Kòkòti = vlastní jméno, *malad* „nemocný“ (franc. *malade*)